

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанова Н. Р. Междисциплинарная координация в формировании коммуникативно-речевой компетенции студентов / Н. Р. Барабанова // Актуальные проблемы теории коммуникации : [сборник научных трудов]. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, Одесса, 2004. – С. 271–280.
2. Acklam R., Crace A. Total English. Pre-Intermediate / R. Acklam, A. Crace. – Longman, 2006. – 70 p.
3. Harris M., Mower D. Opportunities Intermediate / M. Harris, D. Mower. – Longman, 2003. – 98 p.
4. Polupan V. L., Polupan A. P., Makhova V. V. English-speaking countries: A cultural reader / V. L. Polupan, A. P. Polupan, V. V. Makhova. – Kharkov, 2000.
5. Ординський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ординський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
6. Тучіна Н. В., Меркулова Т. К., Кузьміна В. С. Read and speak English. – Київ, 2005.

І. В. Ступак,

доктор філологічних наук, професор,
декан факультету лінгвістики та перекладу,
Міжнародний гуманітарний університет

КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМУ МОТИВАЦІЇ ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ

У роботі під похідними розуміються такі дієслова, структура і значення яких виводяться на основі поєднання значень морфем у складі даного слова, тобто похідні слова є обов'язковими складниками похідного і визначають його дериваційну структуру. Виходячи із наведеного тлумачення похідного, в основу якого покладено формально-семантичний критерій, у роботі терміни «твірне слово» і «мотивуюча основа», «утворені» і «мотивовані» використовуються як синоніми.

Як було зазначено, твірна основа виступає матеріальною базою похідного слова [6, с. 39], тобто, по-перше, твірне слово ближче за значенням до похідного, наприклад, значення відприкметникового дієслова *befreien* 'frei machen' (DUW: 219) 'робити вільним, визволяти' виводиться зі значення мотиваційного прикметника *frei* 'вільний'; відповідно значення відіменникового дієслова *zavodniti* (СУМ: 381) 'наповнювати водою що-небудь' виводиться із значення твірного іменника *voda*. Між твірним і похідним словами встановлюються відношення похідності або вмотивованості. По-друге, похідне слово відрізняється від твірного складнішою формальною структурою, воно включає в себе твірну основу і словотворчий засіб, пор.: *be+frei-en*, *za+vod+н+и-ти*. У цьому зв'язку І. С. Улуханов підкреслює, що тлумачення похідного, до складу якого не входить твірне слово, не може бути визнано адекватним [12, с. 245].

Більшість похідних перебувають у прозорих мотиваційних стосунках з твірними (*befreien* ← *frei*, *zavodniti* ← *voda*). Проте у процесі дослідження словотвірної структури похідних певні труднощі становить питання: віднести утворення типу *befestigen* 'зміцнювати', *entleeren* 'спустошувати' до тих, що творенні від відповідних твірних прикметників *fest* 'твердий', *leer* 'пустий' або від дієслів *festigen* 'зміцнювати', *leeren* 'спустошувати'.

У лінгвістичній літературі є різні спроби щодо рішення цього питання. Так, такі дієслівні утворення відносять до дієслів з подвійним направленням похідності – ад'єктивним й вербальним [8, с. 128]. Вербальний напрям виявляється в їхньому словотворчому співвіднесенні з безафіксними відприкметниковими дієсловами, пор.: *festigen* → *befestigen* 'festigen, stärken' 'зміцнювати'; *leeren* → *ent-*

leeren; ад'єктивне направлення таких дієслів проявляється в перетворенні ознаки твірного в процес, пор.: *fest* 'твердий' → *festigen* 'fest machen, stärken' 'робити твердим, зміцнювати'; *befestigen* 'festigen, stärken' 'зміцнювати'; *leer* 'пустий' → *leeren* 'leer machen' 'робити пустим, спустошувати', *entleeren* 'durch Ausschütten leer machen' 'спустошувати'.

Але не всі дослідники погоджуються з таким визначенням. Існує інша точка зору [12, с. 32; 13, с. 12], згідно з якою аналогічні одиниці розглядаються як утворення з подвійною мотивацією (здатність похідних основ вступати в рівноправні структурні й семантичні зв'язки з двома й більшою кількістю твірних основ), пор.: префіксальне похідне дієслово *zuspitzen* 'spitzen, spitz machen' (DUW: 1806) 'робити гострим, загострювати' може розглядатися як таке, що утворилося від дієслова *spitzen* або прикметника *spitz* 'гострий'.

На думку Р. І. Виноградової, префіксальні відприкметникові дієслова типу *verdunkeln*, *verfaulen*, *verbessern*, які мають співвідносні з ними безпрефіксні однокореневі дієслова *dunkeln*, *faulen*, *bessern*, а також прикметники *dunkel*, *faul*, *besser* відносяться до тих, що утворені від відповідних мотивуючих прикметників, пор.: *verdunkeln* ← *dunkel*, *verfaulen* ← *faul*, *verbessern* ← *besser* [2, с. 72].

Також по-різному вирішується питання мотиваційних відношень у складі пари дієслова та іменника. Наприклад, при встановленні напрямку мотивації в парах з іншомовним субстантивом на *-ація* та спільнокореневим іменником з непохідною основою твірним іменником існує декілька точок зору. Так, З. М. Волоцкая відносить їх до тих, що утворені від іменників на *-ація*, *-ізація* /*-изація*, у зв'язку з тим, що семантично такі дієслова ближче до суфіксальних іменників [4, с. 171]. Т. М. Возний вважає, що такі дієслова мають паралельний зв'язок з безсуфіксними іменниками, а також іменниками на *-ація*, *-ізація* /*-изація*, при цьому він надає перевагу первинним безсуфіксним іменникам [3, с. 53].

У парах похідне дієслово і твірний іменник із процесуальним значенням типу *regit* – *реготати*, *смiх* – *смiшити* також відмічено прямо діаметральні погляди. Так, одні мовознавці в таких парах встановлювали напрямок мотивації від іменника до дієслова [1, с. 101; 3, с. 35], інші навпаки – від дієслова до іменника [10, с. 13; 11, с. 117].

Розглянуті погляди не відповідають на питання: яке слово слід вважати мотиваційним, а яке – похідним. Досі в багатьох випадках не існує чітких критеріїв визначення напрямку деривації.

У дослідженні ПКД критерієм виділення твірного і похідного слів виступають структурна й семантична мотивація. Між похідним і твірним словами можуть бути такі структурно-семантичні відношення:

1) Похідне слово семантично мотивується твірною основою. Так, наприклад, похідне дієслово *entleeren* 'спустошувати' формально співвідноситься з однокореневим прикметником *leer* 'пустий' та безафіксним корелятом *leeren* 'спустошувати', але в словниковому тлумаченні міститься значення твірного прикметника 'durch Ausschütten leer machen' (DUW: 436) 'струшуючи, робити пустим', тобто похідне дієслово розглядається як утворене від прикметника. Якщо тлумачення похідного здійснюється за допомогою безафіксного корелята, то похідне розглядається як утворене від дієслова. Наприклад, ПКД *anwärmen* 'трохи підігріти' формально співвідноситься як з прикметником *warm* 'теплий', так і з безафіксним дієсловом *wärmen* 'підігрівати'. Однак згідно його тлумачення *anwärmen* 'ein wenig

wärmen' (DUW: 129) 'трохи підігріти' похідне відноситься до тих, що утворені від дієслів.

2) Похідне за формою складніше від твірного слова. Похідні поєднують у собі твірну основу та ті структурні, структурно-семантичні й інші елементи похідного слова, за допомогою яких ПКД утворилося і якими відрізняється від твірного слова. Наприклад, суфіксальне похідне дієслово *gnівити* 'викликати почуття гніву' утворено від кореневого іменника *gniv*, тобто за структурою похідне відіменникове дієслово *gnівити* складніше від твірного іменника *gniv*.

3) Твірне слово не обов'язково в цілому морфемному складі мусить включатись у структуру похідного. Так, наприклад, відіменникове дієслово *syndizieren* 'in einem Syndikat zusammenfassen' (DUW: 1505) 'синдикувати' утворено від іменника іншомовного походження *das Syndikat* 'об'єднувати в один синдикат', при цьому має місце усічення фінальної частини *-kat*. Теж саме відбувається і в українській мові, пор. *кібернетизувати* 'вводити ідеї, методи і засоби кібернетики' утворено від основи іменника іншомовного походження *кібернети-ка*.

4) У кореляціях дієслово – непохідний іменник – іменник іншомовного походження існує декілька поглядів на встановлення мотиваційних відношень у похідних такого типу. Так, З. М. Волоцька відносить їх до тих, що утворені від іменників на *-ація, -ізація /-изація*, у зв'язку з тим, що семантично такі дієслова ближче до суфіксальних іменників [4, с. 171]. Т. М. Возний вважає, що такі дієслова мають паралельний зв'язок з безсуфіксними іменниками, а також іменниками на *-ація, -ізація /-изація*, при цьому він надає перевагу первинним безсуфіксним іменникам [3, с. 53]. У роботі спираємося на традиційну словотворчу модель: іменник → дієслово з суфіксом *-ізува-/изува, -фікува-* → іменник на *-ація, -ізація /-изація, -фікація*, наприклад, *паспорт* → *паспортизувати* → *паспортизація* [5, с. 10, 11; 9, с. 178]. Наприклад: ПКД *паспортизувати* 'здійснювати паспортизацію, забезпечувати паспортами' семантично мотивовано двома іменниками *паспортизація* та *паспорт*. Непохідний іменник (у цьому випадку *паспорт*) розглядається як твірна основа до ПКД *паспортизувати*, а іменник іншомовного походження *паспортизація* означає дію за значенням дієслова *паспортизувати*.

5) В українській мові існує досить поширена група полімотивованих дериватів, що характеризуються паралельними мотиваційними відношеннями поряд із прикметниками і з іншими частинами мови [7, с. 22; 5, с. 16]. Так, похідне дієслово *обезформити* 'позбавити форми / перетворити на щось безформне' характеризується паралельною мотивацією з іменником *форма* та прикметником *безформний*, що призводить до неможливості однозначної інтерпретації твірної щодо її частиномовної належності.

Дослідження ПКД у німецькій та українській мовах передбачає комплексний аналіз сукупності всіх каузативних дериватів і наявність в українській мові полімотивованих похідних такого типу, які характеризуються певними особливостями, не може бути підставою для обмеження об'єкта дослідження. Такі утворення є повноправними похідними каузативними дієсловами і виносяться в окрему групу полімотивованих ПКД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии / В. В. Виноградов // Вопросы теории и истории языка. – М. : Наука, 1952. – С. 99–152.

2. Виноградова Р. И. Структурно-семантическая характеристика некоторых производных деадъективных глаголов в современном немецком языке / Р. И. Виноградова // Вопросы семантики и стиля. – Уфа, 1979. – С. 71–76.
3. Возний Т. М. Словоtvір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т. Возний. – Львів : Вища школа, 1981. – 187 с.
4. Волоцкая З. М. Семантическая классификация и способы образования отыменных глаголов / З. М. Волоцкая // Структурная типология языков. – М. : Наука, 1966. – С. 165–180.
5. Городенская К. Г. Морфологическая структура отыменных глаголов в современном украинском языке : автореф. дис. на соиск. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Украинский язык» / К. Г. Городенская. – К., 1975. – 25 с.
6. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словоtvірна структура слова (відіменні деривати) / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 199 с.
7. Грещук В. В. Український відприкметниковий словоtvір / В. В. Грещук. – Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту ім. В. Стефаніка, 1995. – 208 с.
8. Ефимов Р. В. Типы семантических отношений производящих и производных основ (на материале отадъективных префиксальных глаголов неметкого языка) / Р. В. Ефимов // Труды. – М., 1977. – № 8. – С. 127–135.
9. Ковалик І. І. Словоtvір сучасної української мови / І. І. Ковалик. – К. : Наукова думка, 1979. – 404 с.
10. Лопатин В. В., Улуханов И. С. Словообразовательный тип и способы словообразования / В. В. Лопатин, И. С. Улуханов // Рус. яз. в нац. школе. – 1969. – № 6. – С. 4–14.
11. Тихонов А. Н. О семантической соотносительности производящих и производных основ / А. Н. Тихонов // Вопр. языкознания. – 1967. – № 1. – С. 112–120.
12. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке / И. С. Улуханов. – М. : Изд-во Наука, 1977. – 256 с.
13. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig: Bibliographisches Inst., 1971. – 327 s.

С. К. Суслонорова,
*старший викладач кафедри перекладу та мовознавства
факультету лінгвістики та перекладу,
Міжнародний гуманітарний університет*

ДОШЛЮБНЕ СПІЛКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В МЕЖАХ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ «БУРЛАЧКА» І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

Різноманітну творчу спадщину І. С. Нечуя-Левицького складає художня проза та драматургія, літературно-критичні, публіцистичні, історичні, культурологічні статті, переклади тощо. Для широких кіл читачів він більше відомий як автор «Миколи Джері», «Кайдашевої сім'ї», оповідань про непримиренних односельчанок похилого віку Параски та Палажки, «Афонського пройдисвіта». Однак якщо не обмежуватись хрестоматійними творами, для багатьох відкриється творчість майстра красного слова, що охопила широкі тематичні межі та проблематику тогочасного українського життя.

І. С. Нечуй-Левицький уважно вивчав людське буття в усій повноті його проявів, намагаючись відобразити різноманітність і багатобарвність людських характерів у повнокровних описах їхнього соціально-побутового та природного оточення. Останнім часом широкі епічні полотна з українського життя І. С. Нечуя-Левицького привертали увагу літературознавців І. Абрамову, Г. Грабовича, Т. Гундорову, М. Жулинського, Н. Зборовську, М. Наєнка та ін. В художній творчості І. С. Нечуя-Левицького також наявні яскраві приклади застосування українським народом звичаєвого права, яке в контексті розвитку права в Україні уважно вивчали співробітники Відділу українського звичаєвого права АН УСРР в кінці 20-х